

Szabó Márton

**Diszkurzív politikatudomány
Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába
(Tények – Megismerések – Keretek)**

Akadémiai doktori értekezés

TÉZISEK

Budapest, 2018

Bevezetés

Doktori műként egy 2016-ban megjelent könyvemet csatoltam a pályázati anyaghoz, illetve annak egy részét. A terjedelmei előírás okán ugyanis a 700 oldalas és 33 fejezetből álló munka teljes egészében nem képezheti nyilvános bírálat tárgyát, ezért doktori dolgozatként ennek első három részét (Tények, Megismerések, Keretek) s ennek 14 fejezetét nyújtom be, kiegészítve a Bevezetéssel – ami természetesen az egész könyvhöz készült – és az Irodalomjegyzékkel. A teljes munkáról a tartalomjegyzék ad tájékoztatást, illetve a Doktori Tanács Tikárságán a bírálóknak, illetve a bizottság tagjainak a megjelent könyv is a rendelkezésére áll, megjelölve benne a bírálatra kiválasztott részt, amely ilyen formában is kompakt egységet képez.

I. A doktori mű célkitűzése

A munka célkitűzése és alapvonása, hogy kísérletet tesz a főáramtól sokban eltérő diszkurzív vagy interpretatív szemléletű politikatudomány alapjainak a kidolgozására. Teszi ezt azért, hogy kiegészítse és gazdagítsa a politikáról való eddigi tudásunkat, amire már csak azért is szükség van, mert az ezredforduló környékén új politikai valóság formálódik körülöttünk, amire a hagyományos szemlélet alapján gyakran nem találunk adekvát válaszokat.

A törekvés tudományos indokoltságát két tényező szavatolja. Egyrészt mind a filozófiában, mind a társadalomelméletben a 20. század közepétől új irányzatok bontakoztak ki: nevezetesen a filozófia nyelvi fordulata, a társadalmi valóság hermeneutikai szemlélté és a társadalomvizsgálatok interpretatív módszereinek az elterjedése. A dolgozat ezek specifikálása a politika területére, és lényege abban összegezhető, hogy *a politikai valóság mindenkor immanens módon tartalmazza a rávonatkozó interaktív értelmezéseket is*. Másrészt megállapítható, hogy a dolgozat nincs egyedül céljában és törekvéseiben. Mintegy harminc éve Nyugat-Európa sok országába és az USA-ban is jelen van már a diszkurzív vagy interpretatív törekvés: folyóiratok, könyvek, szervezetek, intézetek, képzések foglalkoznak ezzel a területtel, ráadásul egyre kiterjedtebben.

A doktori munka szerzője a diszkurzív törekvések iránt már közvetlenül 1990-után elkötelezett lett. Munkássága azóta nagyrészt ennek kidolgozására és hazai elfogadtatására irányul. Ezeken a területeken publikál, vezet egyetemi kurzusokat, gondoz PhD témákat és doktoranduszokat. Ennek összefoglalása a pályázatra benyújtott akadémiai doktori munka, illetve annak egy kompakt egysége. Ez három területen igyekszik igazolni a politika valóság diszkurzív szemléletének tudományos jogosultságát: a politikai tények természete, a politika megismerésének sajátosságai, valamint az intézményi-szervezeti valóság interpretatív természete.

Mint minden tudományos dolgozat, ez is megítélhető a hatása felől. Ennek a munkának – esetleges avantgárd törekvései ellenére – nem célja a meglévő tudományos iskolák és törekvések leváltása. Már csak azért sem, mert lényegéhez tartozik más releváns nézőpontok elismerése és ezek párbeszéde. Az viszont határozott célja, hogy *elméleti-módszertani önreflexióra* készítse a szakmai művelőit, emelve ezzel a tudományos vizsgálatok és elméleti megfontolások színvonalát.

II. Módszerek, eljárások

A dolgozat nem meglévő elméleti keretekhez kapcsolódó empirikus kutatás, és nem is egy új elméleti rendszer kidolgozása és bemutatása. Ezeknél több is és kevesebb is. Kevesebb, mert nem vezet elő konkrét valóságterületekről szóló kutatási beszámolót, és nem próbál a meglévő elméletekhez kapcsolódva korrekciókat és kiegészítéseket tenni vagy új megoldásokkal előállni. De egyben több is, mert elsősorban a *politika új szemléletét ambicionálja*, amely érinti mind az elméleti belátásokat, mind az empiriát.

Ennek megfelelő az alkalmazott metódus, kutatási és prezentációs eljárás. A munka igyekszik áttekinteni az adott és vizsgált témában eddig megjelent nemzetközi és hazai szakirodalmat és empirikus kutatást. Értékeli ezeket, és igyekszik levonni a munkák tudományos tanulságait a vizsgált területre nézve. Ennek során vizsgálja mind a támogató mind a kritikai tanulmányokat. Teszi ezt azzal a céllal, hogy megfogalmazza a diszkurzív szemlélet álláspontját az adott témában. Ehhez komoly tudományos előzményeket talál és prezentál a dolgozat. Mindenekelőtt a következő szerzők munkásságát: Max Weber, Carl Schmitt, Michael Oakeshott, Murry Edelman, Reinhart Koselleck, Hans-Georg Gadamer, Clifford Geertz, Hannah Arendt, Paul Ricoeur, Ernesto Laclau, Kari Palonen.

Ezzel együtt a dolgozatot erőteljes *empirikus szemlélet* hatja át, amely azonban eleddig mellőzött tényeket igyekszik mozgósítani, összhangban a teoretikus beállítottságú szerzők írásaival. Azt a nézetet képviseli, hogy minden releváns elmélet, különösképpen szemlélet, más és más tényekkel és valóságterülettel „dolgozik”, vagyis a társadalomban a tények nem akkumulálódnak. Mindennek a jelentőségét csak aláhúzza, hogy a dolgozat első négy fejezete az empirikus tények státusát és különböző típusait veszi számba s elemzi. Fontos azonban az, hogy itt nem új kutatási módszerekről van szó, nem is a kommunikációs sikerhez vezető utak megtalálásáról vagy a determinált politikai vélemények feltárásáról, hanem egy olyan *szemléletmódról*, amely lehetővé teszi számunkra, hogy új módon gondolkodjunk a gyorsan változó és egyre radikálisabban új arcát mutató politikai valóságunkról.

III. Új tudományos eredmények: szemléleti alapelvek

Ezért is a dolgozat új tudományos eredményének lehet tekinteni azokat a szemléleti alapelveket, amelyek a kutatás során kiformalódtak, és amik öt tézisben összegezhetőek.

Először is a diszkurzív politikatudomány megállapítása szerint a politika középpontjában a valóság *értelemadása és értelemfejtése* áll, az a hermeneutikai felismerés, hogy a társadalmi-politikai valóság nem ember-független objektív valóság kvázi természettörvényekkel és struktúrákkal, hanem emberek által létrehozott és alakított valóság. Ez akkor is így van, ha individuális (megismerő és alakító) cselekedeteink során a társadalom hozzánk képest objektív valóságként jelentkezik be, ám a bejelentkező valóság is emberi produktum. Ettől a teremtet valóságtól elválaszthatatlan a *közös és nyilvános* értelemadása és értelemfejtése, más szavakkal szólva a diskurzus vagy kommunikáció. Számunkra emberek számára jelentések közvetítik és konstruálják azt, ami van (volt, lesz és lehetséges), vagyis a politikai-társadalmi valóság jelentések szerveződése, működése, változása, keletkezése és elmúlása (is), természetesen bizonyos szabályok szerint és adott keretek között. Ez nem azt jelenti, hogy minden létező „csak szöveg”, hiszen az értelmezéseknek vannak értelmezésselőtti feltételei. Az értelmezés és értelemprezentáció ugyanakkor *tágabb* mint a beszéd és a szöveg. Értelmet képes kifejezni például a testi mozgás, a közösségi jelenlét és eseménysor, „beszélnek” az általunk teremtet tárgyak, eszközök, épületek – és „olvassuk” is őket rendületlenül –; de

beszélnek az intézményekben manifesztálódott szokások, rítusok és hagyományok is; sőt a szervezetek is, amelyek a köz életének elsőrendű keretei.

A diszkurzív politikatudomány újraértelmezi a *politikai cselekvést*. A hagyományos felfogásokban a politikai tett többszörösen is individuális jellegű. Ám ha nem az önző és/vagy kiszolgáltatott individuum tetteit generalizáljuk csupán, akkor cselekvését minimum négy vonás jellemzi. Először is a homo politicus tetteiben, bármit tesz is, mindig meghatározóan jelen van a jelentés, az érzelem és az akarat. Ezek nem függelékek vagy díszek, amik akár el is hagyhatók, hanem a tettek konstitutív tényezői. Pontosan tudható, hogy téves ideák is alakítják egyének és közösségek sorsát. Másodszor az ember *beszélve cselekszik és tetteinek szövegstruktúrája* van. Ne csak beszélj, cselekedj is! – hangzik gyakran a cáfoló szentencia. Csakhogy a beszéd-től elválasztott cselekvés is értelmezve zajlik, s valójába *döntést* jelent, vagy szintisza fizikai mozgás. Harmadszorban a politikai tett mindig *kilépés a közösségi terek és viszonyok világába*, valami rajtunk kívülre irányul, ami azért politikai, mert a politikát alkotó *viszonyokat* alakítja és formálja, akár rombolóan akár építően, nem egyszerűen azért, mert politikai tárgya van. És végül, a politikai cselekedeteknek mindig *bizonytalan a kimenetele és hatása*, hiszen nem rögzül olyan módon, mint például a teremtet fizikai tárgyak, és mások hasonlóan elasztikus cselekedeteihez kapcsolódik.

A politikai tettek természetéből következik, hogy a politikai valóság nem lehet egyéni kiindulású; a politika értelmezése nem szenvedhet sem szemléleti sem módszertani individualizmusban. Vagyis *a politika kollektív létezés*, akkor is az, ha mindig az egyes ember cselekszik, a közösségi terekben is természetesen. Hannah Arendt ezt úgy magyarázza, hogy a politika valósága nem az emberekben benne lévő common (közös) vonásokra épül, nem ezek összege vagy átlaga. A politika azokat a *viszonyokat* jelenti, amik az embereken *kívül* vannak és az emberek *között* találhatóak, márpedig ez mindig nyilvános (public) valóság, nem pedig a minden emberre jellemző közös testi-lelki vonások valósága. Evidencia, hogy nem egyedül élünk, hanem kisebb nagyobb közösségekben. A diszkurzív politikatudomány ezt az evidenciát úgy konkretizálja, hogy megállapítja: a politikai közösségek egyben beszédközösségek is. Ez nem nyelvtani, hanem társadalmi-politikai közösség, melyet társadalmilag kompetens beszéd konstituál, és fordítva, bármilyen közösség egyben beszéd és kommunikatív közösség is: a beszédhasználat és a közösség ugyanazon vonatkozási keret két különböző elnevezése.

A diszkurzív felfogás szerint a politika *konstrukciós valóság*, tehát nem természettől adott közösségi létezés, de nem is egyszerűen csak objektíve meglévő struktúrák rendszere vagy átfogóan ható egyetemes törvények működése. A politika mindenkor az, amit a közösség tagjai politizáló lényekként adott keretek között és bizonyos szabályokat és maximákat követve belőle kiformalnak és működtetnek. A konstrukció szemléleti elve azt fejezi ki, hogy a politikát nem túlvilági és természeti erők, hanem a közösség tagjai alakítják, a kisfalu felnőtt tagjaitól kezdve a Föld teljes népességéig bezáróan. Ez akkor is így van, ha a különböző egyéneknek és csoportoknak különböző erőforrások állnak rendelkezésükre a cselekvéshez, ezért eltérő a befolyásuk és a hatásuk. A konstrukciós politikai valóságnak két fontos vonása van. Az egyik *a diszkurzivitás meghatározó szerepe* a politikai realitásban. Ez nemcsak azt fejezi ki, hogy a homo politicus mindig értelmezve cselekszik, hanem azt is, hogy a politikai valóság értelmezések rögzülése, ami a hagyományok erejében és a szokásként értett intézmények működésében. A konstrukciós valóság másik fontos velejárója a *lehetőség elve*. A politikai diskurzusokban és vitában a politikai szféra egésze és részei nem szükségszerűen determinált állapotúnak mutatkoznak, hanem a modalitások világának, amelyet a rivalizáló

jelentések tárnak fel és a döntések rögzítenek. A politika terét a lehetséges jelentések töltik ki, és idejét a variációk váltakozása alkotja.

A szemléleti alapelvek végül *a politika egészének új felfogását* involválják. A diszkurzív szemléletű politikatudomány szerint a politikatudomány nem kizárólagosan hatalomtan, nem párttudomány, nem objektív szervezet és intézménytan és nem is könyörtelen érdekharcoló tárgylagos leírója. Sem együtt, sem külön-külön, jól lehet ezek egyikének vizsgálata sem idegen tőle, és a dolgozatban megfelelő helyeken nem kevés szó esik ezekről is. A diszkurzív szemlélet szerint a politika elsősorban és alapvetően *a közösségek nyilvános, közös, értelmezett és szabályozott élete és tevékenysége*, mint tanították ezt már az antik szerzők is. Az így értelmezett politikai valóság kétségtelenül felelősséget ró az egyénre, sokkal inkább, mint az objektivista felfogás vagy a politika *en bloc* elutasítása, hiszen azt állítja, hogy minden felnőtt ember belül van a politikán, ez közösségi életének kerete, aminek minden állampolgár résztvevője és alakítója, közvetlenül vagy közvetetten, természetesen különböző lehetőségek birtokában.

IV. Új tudományos eredmények: konkrét vizsgálatok tézisei

Ezen szemléleti alapelvek mentén vizsgálódva a könyv egésze szisztematikusan áttekinti a politikai valóság alapvető területeit. A könyv első három egysége, vagyis maga a doktori munka tekinthető azonban a könyv magjának. A „Tények” négy fejezete és a „Megismerések” öt fejezete azért, mert ezek konkretizálják a szemléleti alapelvekben is kifejtett megállapítások elméletileg leginkább releváns összefüggéseit. A „Keretek” öt fejezete, amely a politikai szervezetek és intézmény *diszkurzív valóságát* vizsgálja, pedig azért kuleskérdés, mert a kritikák szerint állítólag ez az a terület, amelyet az objektíve létező és működő rendszer leírása érdekében teljes egészében mentesíteni szükséges az értelmezési szubjektivitástól. A dolgozatnak ez a része viszont azt demonstrálja, hogy a politikai szervezetek-intézmények egyszerre objektívek és szubjektívek, adottságok és értelmezések, hagyományok és megújulások, pontosabban ezeknek a területeknek az egységei, interface viszonyai. A következőkben fejezetről fejezetre haladva (és a fejezet címét megadva) egyrészt jelzem az ott felmerülő problémákat, másrészt egy-egy tézisben összefoglalva vázolom a kifejtettek lényegét.

Első rész: Tények

1. Tények a politikában és a politikatudományban

A politikatudomány két szempontból is empirikus diszciplína. Egyrészt mert reálisan létező helyzetekről, szereplőkről, ténylegesen megtörtént eseményekről igyekszik ismereteket szerezni és ezekről beszélni, elméletileg is természetesen. Másrészt empirikus diszciplína olyan értelemben is, hogy művelője megfelelésbe igyekszik hozni egymással a nyelvet és a valóságot, ezért a politika megtapasztalásáról beszámoló nyelv a valóságról szóló nyelv igyekszik lenni. A politikai valóság azonban sohasem a maga elvontságában és összetettségében, vagy esetleg nyers realitásként tárgya egy empirikus elkötelezettségű tudománynak, hanem *tények* formájában, ennek megfelelően a politikatudomány megállapításait a politika tényeire igyekszik építeni. Általános gyakorlat azonban, hogy a tényeket feltáró és használó ember az általa elért és kezelt tényeket *magától értetődő*,

egyszerű létezőknek tekinti, amelyek mintegy bejelentkeznek számunkra, akár közvetlenül, akár kutatás révén, kvázi a „szemünk előtt vannak”, s a problémáink abból adódnak, hogy még nem ismer mindenki minden tényt, vagy egyesek hamis és áltényekkel dolgoznak.

A tények tekintetében azonban az igazi tudományos nehézségek a hazugságon és a manipuláción, a tévedésen és a tájékoztatatlanságon túljutva kezdődnek. A politikai tények ugyanis nem eleve adóttak és nem evidensek, amiket csak felfedezni és pontosan kommunikálni kell, hanem összetett létezők tele belső feszültséggel. De egyben a valósággal adekvát konstruált létezők is, miközben a politológiának a spekuláció, az ideológia és az agitáció ellen fellépő tudományként kell legitimálnia önmagát, mint a politikai tények szakavatott és tárgyilagos értelmező instanciáját. Ezzel együtt meg kell küzdenie a tények immanens problémáival. Egyrészt azzal, hogy a politika és a politológia tényei nem esnek egybe, másrészt azzal, hogy politikatudomány saját összetett és különböző típusú tényeit többszörös reprezentációval hozza létre specifikus eljárások segítségével. Mindez sajátos problémákat involvál, s egyben a politika ténytípusainak a létezését is nyilvánvalóvá teszi. Használatuk szerint megkülönböztethetők primer és a szekunder, az alapvető és a specifikus politikai tények, létmódjuk szerint pedig nyelvi, cselekvési és tárgyi tényeket.

2. A politika nyelvi tényei

A nyelv, vagyis a beszéd és az írás a politika jól ismert empirikus realitása, aminek az elfogadása önmagában még nem szokott probléma lenni a politikatudományban, annál inkább ezek *státusának és jelentőségének* megítélése. Általában és hagyományosan úgy műveljük a politikatudományt, hogy a politika nyelvi kifejezésformáit kiegészítő vagy jelentéktelen realitásnak tekintjük abból a pozícióból kiindulva, hogy a politika valódi tényei éppen *a beszédeken túl s a szavak mögött* található „emberfüggetlen” realitások.

A tényleges helyzet viszont az, hogy a politikai valóság elsősorban értelmezett realitás (Bourdieu), ami empirikusan szöveggént áll a rendelkezésünkre (Oakeshott), és még az elillanó politikai beszéd is lehet társadalomtudományi kutatási tárgy (Ricœur). A nyelv tehát része a politikai valóságnak. A nyelviség ilyen felfogása ezért nem eltávolít bennünket a valóságtól, hanem közelít bennünket a politika „valódi tényei” felé, vagyis kezelhetjük forrásként a kortárs nyelvi-beszédbeli realitást, amely pozíció alapján eleddig hat paradigmatis elközelítés formálódott ki a politika nyelvi tényeinek tudományos értelmezéséről az európai tudományos tradícióban: a szimbolikus megközelítés, a nyelvpolitikai felfogás, a retorikai vizsgálat, a politikai kommunikáció, a nyelvi szakpolitikák vizsgálata és a diszkurzív értelmezés. Az utóbbi is tovább tagolódik: kritikai diskurzuselemzés, politikai diskurzuselmélet és a dolgozatban képviselt diszkurzív politikatudomány (*Political Discourse Studies*).

3. A politikai cselekedetek

A politikatudomány eminens módon cselekvésvizsgálat. Ezzel együtt is a *politikai tett mint tény* komoly viták forrása. Általában csak a fizikailag-biológiailag is megjelenő mozgást szokták (politikai) cselekvésnek tekinteni, de a hagyományos felfogás bármely változata szerint a tett objektíve megvalósuló tárgyi akció. Ez akceptálható nézet, de van egy súlyos belső problémája; az objektívként leírt politikai cselekedeteket is áthatják az értelmezések, és nem is csak egy külső megfigyelő részéről, hanem maga a cselekvő is eliminálhatatlanul saját

szándékkal cselekszik. A problémát általában úgy oldjuk meg, hogy kettéosztjuk a politikai cselekedeteket szubjektív szándékokra és objektív megvalósulásokra, és külsődlegesen teremtyük meg a kettő kapcsolatát.

Ezzel szemben az értelem és a cselekedet nem két külön valóság, amelyek külön-külön ismerendők meg, hanem egyetlen valóság különböző aspektusai, amelyeket együttesen kell tanulmányozni a politikai tettek helyes megismerése érdekében. Ez esetben azonban fel kell tételeznünk, hogy az emberi cselekedet egésze szövegszerű struktúrával rendelkezik, ahogyan ezt Paul Ricœur is proponálta. Ennek megfelelően a politikai tettek értelmező és értelmezett realitások, másképpen mondva, stilizált szövegek, amely jellegzetesség több vonatkozásban is megjelenik a cselekedetekben. A politikai tetteket intenció, azaz jövőre irányuló megismerési szándék hatja át; a cselekedetek kontingensek, mert a lehetőség határai között és nem a szükségszerűség terében mozognak; kontextuálisak, mert értelmezett társadalmi viszonyrendszerbe ágyazottak; narratív jellegük van, mert értelemtartalmuk révén időben realizálódó indoklásokat prezentálnak; és végül versengők és vitatkozóak, mert más lehetséges tettek mellett léteznek.

4. A politikai tárgyak jelentéstana

A politikai valóság materializálódott objektumainak vagy tárgyainak a vizsgálata a jelenkori politikatudomány érdeklődésének perifériáján található. Bizonyos szimbolikus tárgyi jelképek felkeltik ugyan a szakma érdeklődését, de az épületek, a létesítmények, a műalkotások, a természeti objektumok vagy az emberi test már alig, jöllehet nemcsak a szavak, a tettek és az intézmények, hanem az objektumok, a tárgyak és az emberi testek is a politika eminens tényeit alkotják. Különösképpen azért, mert a politikai tevékenység egy része nem egy másik személy tetteire és magatartására, hanem *közvetlenül* a testére (például a táplálkozására és az egészségére), illetve különböző tárgyakra és dolgokra irányul, aminek eredményeképpen a politikai élet folyamatosan hozza létre és hagyja hátra a maga specifikus objektumait, dologi-tárgyi tényeit.

Vizsgálandó ezért a politikai praxisban politikai dologként bekapcsolt vagy ilyenként születő tárgyi tények sajátosságainak és megismerésének kérdése. Kiindulópontunk az, hogy a politikai tárgyak meghatározó jelentőségű politikai szimbólumok, megismerésük ezért szimbólumként adekvát. A létrehozói szándék és a használat alapján megkülönböztethetők redukált vagy egyszerű (zászló, címer), illetve komplex vagy összetett (színházi épület, autósztroda) tárgyi politikai tények. A redukált politikai tárgyiságoknak három nagy csoportja van: az identifikáció, az emlékezés és a küzdelem tárgya. Az összetett politikai tárgyaknak pedig két nagy csoportja különíthető el: az átalakított természet és a teremtyett tárgyak csoportja.

Második rész: Megismerések

1. Nézőpontok a politika megismerésében

A politikai tények adekvát megismerései nem vezetnek el azonban olyan állapothoz, amelyben létrejönne egy egységes és homogén tudományos tudás a politikáról. Ez az igény egyébként is annak a pozíciónak a következménye, amelynek képviselője holisztikus vagy izomorf valóságként gondolkodik a politikáról, ezért a tudományos ismeretet fejlődő és

kumulatív, ennek következtében egységesülő tudásnak tekinti. Ez az objektivista és lényegkereső felfogás képes ugyan bizonyos tudásszerzésre és néhány téves ismeret kritikájára, de nem érzékeli a politikai valóság összetettségét és nem képes alternatív szempontú tudományos tudás befogadására.

Ezzel szemben az értelmező vagy jelentésses politikatudomány, a politikai valóság létezmódjával adekvátan, toleráns és nyitott tudomány, ami Max Weber megismerési eszményéhez hasonlóan elismeri, hogy a politikai valóság tárgyszerűen és érvényesen leírható különböző nézőpontokból, s az így konstruált politika részei kiegészíthetik egymást. Ez a politikai valóság vonatkozásában kimeríthetetlenlenséget és rétegzettséget jelent, a megismerő ember számára pedig összetett értelmezési lehetőséget mutat fel, és különböző társadalmi kondíciókat közvetít. Episztemológiailag ezért sem indokolt a saját tudományos értelmezésünket az egyetlen igaz tudásnak tekinteni. A politikatudomány képviselőjében csak akkor mondhatná bárki is, hogy másoknak nincs joguk saját releváns szempontjaik érvényesítésére a történelem, a társadalom és a politika értelmezésében, ha képes helyettük olyan nézőpontot felmutatni, amely átfog vagy helyettesít minden lehetséges politikaértelmezést, azaz felfogása minden *létező és lehetséges* nézőpont összegzése lenne.

2. A politika esemény és szituáció

Az itt előálló megismerési problémák alapja, hogy az ember egyaránt megtapasztalja a múlt időt és a fennálló állapotokat. Az általános gyakorlat azonban az, hogy a kettőt egymástól elválasztva prezentáljuk, azaz a politikai tényeket egy állapot struktúrájaként, egy esemény okaként vagy okozataként írjuk le. A múlt időt pedig a jelenbeli struktúrától független időbeli lefolyásként, s így nem a jelenig érő múlt, hanem a régmúlt tudományaként szemléljük. Kétségtelenül ez két külön „tényszerveződési mód”, s mindkettő szolgálhat a tudományos értelmezés kontextusaként. A kettő elkülönült leírása azonban erősen korlátozza a politika adekvát megismerését.

Ennek megfelelően szükséges egyrészt mind az eseményszerűség (narratíva), mind a szituációs viszonyok (struktúrák) adekvát ábrázolása, de egyben ezek kölcsönös egymásba játszásának a megragadása is. A politikai események narratív prezentációja egyedi dolgok elbeszélése, amely a köznap történetek logikáját követi, de egyben tudományos eljárás, jóllehet a politikai struktúrák és állapotok leírása személytelensége és ténykezelése folytán a narratívához képest inkább tűnik tudományos metódusnak. Ám mindkettő tudományosan érvényes megismeréshez vezethet, s a kettő nemcsak nem választható el mereven egymástól, hanem együtt szükségesek a politikai realitás adekvát megismeréséhez. Az esemény és a struktúra között ugyanis nincs sem szakadék, sem kizáró ellentét, hiszen kölcsönösen feltételezik egymást. Mint Reinhart Koselleck írja, a történetek egyrészt strukturáltak, másrészt a struktúrának is van időbelisége, ennek következtében esemény és struktúra nem kizárják, hanem feltételezik egymást, beépülnek egymásba.

3. Lehetőség és szükségszerűség a politikába

Az empirikus politikatudomány kialakulása óta a szükségszerű összefüggések feltárásának tudománya *kíván* lenni, olyan instancia, amely képes a politikai praxis esetlegességeiben felmutatni az állandó struktúrát, a stabil törvényt és a cselekedeteket egyértelműen determináló oki tényezőket. Ennek az igénynek a megvalósíthatósága azonban erősen

problematis, elsősorban azért, mert a politikai praxisban nem a szükségszerűség, hanem a lehetőség dominál. Ennek ellenére a politikával foglalkozó tanok általában mellőzik a (politikai) lehetőség tudományos igényű vizsgálatát.

Ezzel szemben a lehetőség kategóriája adekvát a politika tényleges természetével, ezért bázisán tudományosan érvényes megállapításokat lehet tenni. Ennek van egy kellően nem méltányolt tudományos tradíciója, amit elsősorban Arisztotelész, Max Weber, Paul Ricœur, Chaïm Perelman és Reinhart Koselleck munkássága mutat fel. Állításaik alapján vázolható egy politikatudományi „lehetőségtan”, mégpedig olyan módon, hogy konfrontáljuk ezt a lehetőség kiiktatásának praxisával: a gyakorlat igényelte szűkítéssel, a politikáról szóló tárgynyelvvel és a bizonyításban használt apodiktikus (feltétlenül igaz) eljárásokkal.

4. Fikció és realitás a politikában

A politika adekvát megismerésének igénye kapcsán gyakran visszatérő probléma a fikció és a realitás viszonya, különösképpen akkor, ha azt állítjuk, hogy az értelmezés a valóság konstitutív része. Sokan gondolják ugyanis azt, hogy az adekvát ismeretnek éppen az alapfeltétele az értelmező-spekuláló tudat szisztematikus mellőzése mind a vizsgálati tárgyból, mind a tudományos megállapításokból, merthogy a science (tudomány) és az art (ügyesség) két külön „világ”. Ez azonban a probléma leegyszerűsítése és egy fontos tény mellőzése; a humán- és a társadalomtudományok mindig egy előértelmezett valóságot vizsgálnak, amelyben az elképzelt és a reális valóság folyamatosan átjátszanak egymásba.

Jó okkal nem állítható tehát, hogy a nyelvileg prezentált valóság eleve fikciós természetű, bár a múlt, a jövő és a távoli tér a fikció eminens helyei. A múlt eseményeit sem látni, sem hallani nem lehet közvetlenül, így valamennyi róluk megfogalmazott állításnak szélsőségesen indirekt eszközökre kell támaszkodnia. Minden jövőre vonatkozó beszéd pedig elve projekció, mert nem leírja azt, ami volt és van, hanem megkísérli kigondolni és megfogalmazni azt, ami történni fog, ami lesz. Továbbá vannak velünk egy időben létező, de távoli területek s országok, amelyek lehetőséget adnak arra, hogy kitalációk színterei legyenek. Ezzel együtt is a fikcionalitás nem azonosítható a „meseszerű kitalációkkal”, hanem egy összetett praxisról van szó, amelyben – vegyük észre! – a *teremtő képzelőerő*, az ingénium meghatározó szerepet játszik a társadalmi realitás formálásában.

5. A politikai tapasztalatok és tények általánosítása

A politikatudományi megismerés nemcsak a tények feltárása, megnevezése és differenciálása, hanem általánosítás is, tehát azt is meg kell mutatnunk, hogy önmaguk konkrét megjelenésén túl vajon mit tartalmaznak vagy mire utalnak a tények. Ehhez a politológia általában a társadalomtudományi általánosítás obligát eljárásait használja, feltételezve, hogy a politikum holisztikus vagy izomorf realitás, ezért minden egyedi tény közvetlenül utal az egészre, s a politika adott „lényege” az, ami minden vonatkozó dologban előfordul. Ebből a megismerési pozícióból azonban a politika csak korlátozottan ismerhető meg, mert eltekint a politikai tárgy sajátosságaitól, ezzel együtt a politikatudományi általánosítás speciális problémáitól.

A politikát ugyanis – mivel heterogén, nyitott, jelentéses és sok szereplő által alakított realitás – nem lehet, vagy csak korlátozottan lehet adekvát módon megismerni az egynemű objektív valóság megismerésére és általánosítására kifejlesztett kategóriák segítségével. Ennek

megfelelően a politikai megismerés értelmező középpontjában nem az absztrakt általános, hanem a tipikus vagy példa, nem a mindenütt előforduló átlagos, hanem a különös vagy kivétel található. Ezek közös sajátossága, hogy nemcsak leíró általánosítások, hanem egyben cselekvési kategóriák is, ennek következtében a homo politicus nemcsak nyelvi-gondolatilag, hanem tárgyi cselekedetekkel is képes általánosítani, elterjeszteni dolgokat. Ezért is itt nem általánosságról, hanem cselekvő általánosításról érdemes beszélni.

Harmadik rész: Keretek

1. Intézmények és intézményfelfogások

A politika realitás alakításának két alapfeltétele vagy kerete van, az *intézmény* és a *szervezet*: a cselekvő ember saját lehetőségeit ennek határain belül vagy ennek mentén tudja realizálni. Történetileg és egyénileg tekintve mindkettőt készen találjuk, talán ezért gondolják sokan, hogy ezek „emberfüggetlen” objektivitással bírnak és fogalmilag is ugyanazt a realitást nevezik meg. Az intézmény azonban nem szervezet és *vice versa*, jóllehet sok közöttük az összefonódás. Az intézmény az egyéni tettek tartós és *szabályszerű* vonását jelenti, azaz magatartásról van szó, s leginkább hagyományként rögzül, a szervezet pedig az egyének *együttműködését* jelöli, illetve ennek különféle (szervezeti) formáit. Ebből is következően az intézményt egymással rivalizáló tudományfelfogások értelmezik.

A politikai intézmények vizsgálatában a huszadik század közepéig a kodifikált szabályrendszer, vagyis a jogi értelmezés dominált. A klasszikus felfogás szerint a jog alapvető célja nem a kényszerítés, hanem a kíváncsú cselekvések tartós biztosítása, döntően az államszervezet keretein belül. A demokratikus politikai gyakorlat kibontakozása azonban áthelyezte a magatartás- és cselekvéértelmezések fókuszát a jogalkotói akaratról az állampolgári cselekedetekre, ami a jogra is komoly hatással volt. Kialakult az ökonomiai alapú *racionalis választásra* épülő intézményfelfogás; a társadalmilag-kulturálisan meghatározott *szociológiai* szempontú intézményfelfogás; a keletkezés és a változás által meghatározott *történeti* szempontú cselekvési szabályok elmélete. Nem találtak azonban megoldást a *nyilvános, közös és értelmezett* politikai magatartások adekvát megismerésére, aminek nyomán mintegy két-három évtizeddel ezelőtt megjelentek a neoinstitucionalista diszkurzív-tudományi értelmezések is, amelyek az eddigi értelmezési kísérletek megoldatlan problémáit próbálják megoldani.

2. Diszkurzív intézményesedés és a politika

A diszkurzív institucionalizmus irányába elinduló szerzők tekintélyes része azonban minden új eredmény ellenére megáll félúton. Felvetik ugyan annak lehetőségét, hogy az ismétlődő és standardizált emberi viselkedés, illetve ezek mintaadó ereje nem létezik nyilvános értelemfejtés és értelemadás nélkül, de az intézményvizsgálatokat benntartják a strukturalista-funkcionalista modell keretei között: *tényhierarchiát* igyekeznek konstruálni, és *determináló okok* után kutatnak, ezáltal rekapitulálják a kritizált eddigi iskolák belső ellentmondásait.

Ezeknek a problémáknak az a megoldása, ha építünk a diskurzusokat vizsgáló tudománysszakok eredményeire, azaz a diskurzust saját jogán vizsgáljuk, és a diskurzus intézményesedésének *specifikus* módjait igyekszünk feltárni. Más szóval az intézményesedés folyamatait és tényeit *diszkurzív cselekedetekhez* kötjük, mint teszi ezt már bő harminc éve a

szervezet- és vezetéstudomány. Csak ezen a bázison találhatjuk meg a tényleges viszonyt a szövegvalóság és a szövegen kívüli realitás között. Mivel azonban empirikusan tekintve mindig egyedileg cselekszünk, nyelvileg is, kulcskérdés annak megválaszolása, hogy a szövegek miként terjednek túl a beszélőkön, miként maradnak fenn és miként lesznek a politikai döntések részévé. A válasz szerint olyan módon, hogy a megőrzött-rögzített konkrét szöveg bekerül a társadalmi praxis újabb akcióiba. Mindennek megfelelően politikai institucionalizmus alapkérdése a következő: vajon miként válik a cselekvő egyének „szubjektív” hozzáállás új, „objektív” politikai realitássá, az egyéni beszéd változtató erejű közösségi szöveggé, egy magánprobléma megoldandó közüggé, a személyes megszólalás közösségformáló ténnyé, vagyis hogyan lesz az egyedi tett változást eredményező (általános) társadalmi valósággá, avagy a készen kapott régi magatartás keretei között *hogyan* születik *új* intézmény. Ennek megfelelően a politikai intézményeket diszkurzív szempontból tekintve négy vonás jellemzi: diszkurzív képződményekről van szó, értelmezett lehetőségek-korlátozások manifesztációi, létezésük lokális és specifikus materializálódások szinterei.

3. Szervezetelméletek

A szervezetek vizsgálata a társadalomtudományoknak, s így a politikatudománynak is egyik kiemelt területe, ennek megfelelően különböző elméleti törekvések kapcsolódtak hozzá, amik nem voltak függetleníthetők az uralkodó tudományfelfogástól, és amelyben egészen a huszadik század hatvanas-hetvenes évtizedéig a természettudomány objektivistá felfogása dominált. Ezek az elméletek komoly ismeretekkel gyarapították ugyan a tudásunkat az emberi együttélés és cselekvés szervezeti formáiról, de egyoldalúak maradtak, és nem tudták beváltani nagy ívű ígéreteiket: nem tudták megmagyarázni, hogy a szervezetek *miért pontosan olyanok* amilyeneknek megtapasztaljuk őket és miként működnek.

A jelzett időszakban négy nagy szervezetelméleti irányzat bontakozott ki. Klasszikusnak Max Weber munkássága számít itt, aki egyrészt vizsgálta a szervezetek *általános* sajátosságait, másrészt leírta a *bürokratikus* szervezetek, mindenekelőtt a közigazgatási szervezetek jellegzetességeit és működését. A huszadik század második felében bontakozott ki a *kontingenciaelmélet*, amelynek hívei Weber bürokrácia felfogását túl absztraktak találták, és azt javasolták, hogy empirikus vizsgálatok révén kell a szervezetek sajátosságait megállapítani, nem pedig elméleti belátásokból levezetni ezeket. Ennek érdekében kapcsolták be a szervezetek vizsgálatába a környezeti tényezőket, de alaptételüket csak valószínűsíteni tudták, nevezetesen azt, hogy a társadalmi szituáció determinálja a szervezeti struktúrát és annak a természetét. A harmadik szervezetelméleti irányzat az *evolúcióelmélet* volt, amely a darwini biológia alapján próbált magyarázatot találni a szervezetek létre és sajátosságaira. Javára írandó, hogy felhívta a figyelmet a szervezet változó aspektusaira és esetleges vonásaira, de nem találta meg azokat az evolúciós törvényeket, jöllehet ennek megtalálásra törekedett, amelyek a szervezetek fejlődését meghatározzák. Ezeket a hiányosságokat próbálta kiküszöbölni a negyedik iskola, a manapság is széles körűen művelt *magatartástudományi* szervezetelmélet, amelynek alaptétele az, hogy minden létező szervezet emberi cselekedetek és magatartások nyomán formálódik, ennél konkrétabban: *döntések* nyomán. Az értelmezések és a viták itt arról szólnak, hogy mik is lennének ezek a döntések: hogyan születnek és milyen következményekkel járnak. A magyarázatok minden eredményük és hiányosságuk ellenére egyetlen irányba mutatnak: a szervezeti cselekedetekből kiiktathatatlan a diskurzus, legyen az kósza ötlet, megfontolt vélemény, kiérlelt koncepció, megtárgyalt tudás vagy elfogadott határozat.

4. Interpretatív szervezetfelfogás

A huszadik században kibontakozott szervezetelméleti felfogások mindegyike mellőzte a szervezetekben és környezetükben folyó különféle státusú diskurzusokat, ezt tette még a magatartáselmélet is, amely csak a diskurzus absztrakt vonását, nevezetesen a racionalitás mértékét, tekintette itt fontosnak. Ezek az elméletek a szervezetet olyan objektív adottságnak fogták fel, amely a cselekedetek előfeltétele, nem pedig eredménye. Márpedig mind az egyedi mind az ismétlődő intézményes tettek át vannak itatva interpretációkkal, amelyek meghatározó módon alakítják az együttes cselekvések szervezeti valóságát. Ez a felfogás azonban az eddigiekhez képest *új tudományszemléletet* jelent, amely alapjaiban különbözik a szervezetelméletek hagyományos és manapság is uralkodó irányzataitól. Éppen ebből adódnak az elfogadási nehézségei.

Az interpretatív-diszkurzív szervezetelmélet hívei megújulóan veszik számba az új felfogás tudományos alapjait, törekedvén annak bizonyítására, hogy legitim tudományszemléletet képviselnek. Kutatásaik nyomán hét pontban tudjuk ezt a szemléletet rögzíteni. Létfelfogásuk konstruktivista, ismeretelméletüket az egyedi és lokális valóság értelmezése jellemzi, kutatómódszerük értelmezéstan, vagyis a valóságot nem megmagyarázni, hanem megérteni akarják, antropológiájuk lehetőségelvű és voluntarista, társadalom-felfogásuk közösségi elvű, a kutatói státust tekintve a kutatói érintettség elvét vallják, hatalmi szempontból tekintve pedig nyitott és kritikai attitűdöt képviselnek. Ennek megfelelően a felfogás új szempontok alapján új szervezeti valóságot ír le, amit öt alapvonás jellemez. Konstruktivitás, mert minden szervezet léte és működése emberi alkotás és alakítás; környezetformálás, mert a szervezetek környezete is a szervezet által konstruált; lokalitás és egyediség, ugyanis az „általában vett” szervezet soha nem szól a konkrét és valóságos szervezetekről; interaktivitás, mert a szervezet attól szervezet, hogy bizonyos létszámú egyén tartósan együttműködik egymással bizonyos feladatok megvalósítása érdekében; diszkurzivitás, mert a szervezeti interakció egyben közös értelmezés, azaz diskurzus. Végül is az interpretatív szervezetelmélet és kutatás hívei arra a fontos következtetésre jutottak, hogy a szervezeti diskurzusoknak megvannak azok mechanizmusai és szabályai, amelynek révén stabilizálják önmagukat, és így intézményeket hoznak létre, ennek révén pedig meghatározó módon befolyásolják a szervezetek létezését és működését. A kutatások négy ilyen eljárást írnak le: tanácskozási formák működtetése, alku és megegyezés, formális szabályozás, szervezeti szokások kialakulása.

5. A politikai szervezetelmélet alapjai

Az uralkodó politikatudományi felfogás alapvetően egy strukturalista-funkcionalista szemlélet alapján írja le és veszi számba a politikai szervezetek létét és működését, legyenek ezek az állam és a közigazgatás szervei, civil szervezetek, vagy a pártok és szakszervezetek. Ezek a felfogások erősen a status quo szellemében történetileg kialakult objektív adottságnak tekintik a szervezeteket, melyekhez a homo politicus csak alkalmazkodni tud, de maga nem aktív alakítója. Márpedig még a klasszikus a szervezetfelfogások is, főleg a magatartásközpontú, már erősen hangsúlyozták az az ismétlődő emberi cselekedetek szervezetalakító vonását. Ez azt jelenti, hogy a politikai szervezetek értelmezésébe be kell vonni az interpretatív szervezetfelfogást is.

A dolgozat tézise az, hogy egy erős stabilitással bíró szervezet megragadásra – mint amilyen az állam és a közigazgatás – jól használható a bürokráciaelmélet, azzal a megszorítással, hogy

helyet kell benne szorítani a cselekvések alakító működésének is. A politikai szervezetelmélet tehát nem mellőzheti a klasszikus szervezETFelfogásokat, csak éppen tudni kell kijelölni azt a valóságterületet, amelyen ez jól leírja a fennálló viszonyokat. Az államszervezet pedig ilyen, hiszen ez társadalmi létezésünk talán legstabilabb szerveződése és szervezete, amelyhez az állampolgárok többnyire csak alkalmazkodni képesek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy minden politikai szervezetet az államot mintának véve lehet leírni. Sok politikai szervezet ugyanis sokkal *képlékenyebb* az államszervezeteknél. Ilyenek például a pártok, az érdekvédő és a civil szervezetek. Ezek esetében az értelmezésekben már dominálhat az interpretatív szervezetelmélet, jóllehet politikatudomány eddig alig vizsgálta ezeket a képlékeny politikai szervezeteket, mint szervezeteket. Ezeket öt fontos vonás jellemez: a vezetés működése, a tagok tevékenységének szervezeti kerete, a kötelezettségek és a jogok rendszere, a belő és külső kommunikáció, valamint a társadalmi környezettel fenntartott kapcsolat. Mindebből adódik a politika szervezetelmélet közös alapja, amely azonban már egy új típusú, nyitott és közcélú állammal és egy demokratikus politika szervezettel számol. Az így értett politikai szervezetnek négy alapvető vonása van: a szervezeti tevékenység foglalkozásszerű üzése, állampolgári részvétel nélkülözhetetlensége, legitimációs kényszer és a szervezett közbeszéd megteremtése.

V. A témában megjelent publikációk

- (1) Az ideológia paradoxona. Módszertani vázlat. In Bayer József – Szabó Márton szerk.: *Tükör által homályosan. Tanulmányok az ideológiáról*. Budapest 1990, MTA Társadalomtudományi Intézete, 58–101. p.
- (2) A rendszerváltozás szemantikája. In *Politikatudományi Szemle*, II. évf. 1993. évi 4. szám 167–181. p.
- (3) A metaforikus politika. In *Politikatudományi Szemle*, III. évf. 1994. évi 3. szám, 91–111. p.
- (4) A politikai szemantika lehetőségei. A társadalomtudományok nyelvi-konstrukciós fordulata és a politológia. In Balogh István szerk.: *Törésvonalak és értékválasztások. Politikatudományi vizsgálatok a mai Magyarországról*, Budapest 1994, MTA Politikatudományi Intézet, 525–546. p.
- (5) Die Semantik des Systemwechsels. In Mänicke-Gyöngyösi Krisztina szerk.: *Öffentliche Konfliktdiskurse um Restitution von Gerechtigkeit, politische Verantwortung und Nationale Identität: Institutionenbildung und symbolische Politik in Ostmitteleuropa*. Frankfurt am Main 1996, Peter Lang Verlag, 57–70. p.
- (6) Vázlat a politika diszkurzív értelmezéséről. In *Politikatudományi Szemle*, V. évf. 1996. évi 4. szám 101–132. p.
- (7) Lehetséges-e diszkurzív politológia? In *Politikatudományi Szemle*, VI. évf. 1997. évi 4. szám, 101–115. p.
- (8) *Politikai kultúra a mindennapokban. A diszkurzív értelmezés lehetőségei*. Budapest, 1997, MTA Politikatudományi Intézet, Politikatudományi füzetek 6, 21. p.
- (9) *An essay on the discursive interpretation of politics*. Budapest 1997, Institute for Political Science of the HAS, Working Papers of Political Science 16, 32. p.
- (10) *Politikai tudáselméletek*. Budapest 1998, Universitas – Nemzeti Tankönyvkiadó, 241. p.
- (11) *Diszkurzív térben. Tanulmányok a politika nyelvéről és a politikai tudásról*. Budapest 1998, Scientia Humana, 248. p.
- (12) Publicisztikai politológia Magyarországon a kilencvenes években. In *Politikatudományi Szemle*, VIII. évf. 1999. évi 4. szám, 81–94. p.

- (13) A közjó diskurzusai: Elméleti kérdések és a magyar politika az 1990-es években. In Sárközy Erika szerk.: *Rendszerváltás és kommunikáció*. Budapest 1999, Osiris –Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet, 11–20. p.
- (14) Vázlat a politikai tudáselméletekről. In A Gergely András – Bayer József – Kulcsár Kálmán szerk.: *A politikatudomány arcai*. Budapest 1999, Akadémiai Kiadó, 491–512. p
- (15) Beszélő politika – diszkurzív politológia. In Szabó Márton szerk.: *Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete*. Budapest 2000, Jászöveg Műhely Kiadó, 5– 9. p.
- (16) A politikatudomány határai. In *Politikatudományi Szemle*, X. évf. 2001. évi 1–2. szám, 251–267. p.
- (17) A láthatatlan ellenség. In *Kritika. Társadalomelméleti és kulturális lap*, XXX. évf. 2001 évi 12. szám, 8– 12. p.
- (18) A szövegközpontú társadalomtudomány. In *Szociológiai Figyelő*, VI. évf. 2002. 1–2. szám, 77–104. p.
- (19) Az összehasonlító politikai fogalomtörténet-írás lehetőségei. In Szekeres András szerk.: *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa*. Budapest 2002, L'Harmattan Kiadó, 159–172. p.
- (20) A politikai fogalmának elmélyítése. Carl Schmitt partizánelméletéről. In *Világosság*, XLIV. évf. 2003. évi 7–8. szám, 67–78. p.
- (21) Diskurzuselemzés és politikatudomány. In *Politikatudományi Szemle*, XII. évf. 2003. évi 3. szám, 41–58. p.
- (22) A társadalom mint beszélgetés. Hans-Georg Gadamer hermeneutikájáról. In *Holmi*, XV. évf. 2003. évi 5. szám, 652–665. p.
- (23) A politikai vita tudományos státusa. In Pesti Sándor– Szabó Máté szerk.: *„Jöjj el szabadság”*. Budapest 2003, Rejtjel Kiadó, 547–562. p.
- (24) *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések*. Budapest 2003, L'Harmattan Kiadó, 307. p.
- (25) Szimpozion a diskurzuselemzésről. In *Politikatudományi Szemle*, XIII. évf. 2004. évi 4. szám, 135–137. p.
- (26) Politics versus the Political: Interpreting „das Politische” in Carl Schmitt. In *Distinktion. Scandinavian Journal of Social Theory*, XII. évf. 2006. évi 5. szám, 27–42. p.
- (27) *Politikai idegen. A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése*. Budapest 2006, L'Harmattan Kiadó, 236. p.
- (28) Publicistic Political Science in Hungary in the 1990s. In Márton Szabó szerk.: *Discourse and Politics. Two Essays in Political Discourse Studies*. Budapest 2006, Institute for Political Science of the HAS, Working Papers of Political Science, Vol. 4. No. 2. 4–13. p
- (29) A dolgozó mint állampolgár. Fogalomtörténeti tanulmány a magyar szocializmus három korszakáról. In *Korall. Társadalomtörténeti folyóirat*, VIII. évf. 2007. évi 27. szám, 151–171. p.
- (30) Ellenfél és ellenség a politikában. In *Politikatudományi Szemle*, XVI. évf. 2007. évi 1. szám, 9–22. p. (2007)
- (31) The Communist Worker as a New Citizen in Hungary: An Essay on the Three Phases of Hungarian Socialism. In *Redescriptions. Yearbook of Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*, XII. évf. 2008. évi 1. szám, 19–46. p.
- (32) Tárgyak és objektumok politikai jelentéstana. In *Miskolci Politikatudományi Évkönyv*, I. évf. 2008. évi 1. szám, 98–107. p.
- (33) A tudás és a hatalom viszonyának dilemmái. In *Századvég* 57, 2009. évi 4. szám, 49–79. p.
- (34) The conceptual history of politics as the history of political conceptualisations. In *European Journal of Political Theory*, VIII. évf. 2009. évi 2. szám, 75–84. p.

- (35) A politika fogalomtörténete mint politikaelmélet. (Utószó) In Kari Palonen: *Küzdelem az idővel. A cselekvő politika fogalomtörténete*. Budapest 2009, L'Harmattan Kiadó, 305–317. p.
- (36) A politikatudomány nyelve. (Társszerző Szűcs Zoltán Gábor) In Dobos Csilla szerk.: *Szaknyelvi kommunikáció*. Budapest, Miskolc 2010, Miskolci Egyetem – Tinta Könyvkiadó, 301–310. p.
- (37) Diskurzus és intézmény a politikában. In *Századvég* 58, 2010. évi 1. szám, 1–32. p.
- (38) Fogalomtörténeti perspektívák. (Társszerző Szűcs Zoltán Gábor) In *Múltunk. Politikátörténeti folyóirat* 56, 2011. évi 2. szám 4–19. p.
- (39) *Politikai episztemológia*. Budapest 2011, L'Harmattan Kiadó, 313. p.
- (40) Közpolitikai diskurzuselemzés. In *Politikatudományi Szemle*, XXI évf. 2012. évi 3. szám, 7–31. p.
- (41) A politikaelméletek elméleti pozíciói. In Illésné Kovács Mária – Gyulai Éva – Porkoláb Tibor – Biczó Gábor szerk.: *Docere et movere: Bölcsész- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára*. Miskolc 2012, Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 37–48. p.
- (42) Tudomány és közpolitika: Vitazáró. In *Politikatudományi Szemle*, XXIII. évf. 2014 évi 2. szám, 122–136. p.
- (43) *A közügy politikaelmélete*. Budapest, 2014, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, 353. p.
- (44) *Kötőjelek. Írások tudományról, politikáról, közéletéről*. Budapest 2014, L'Harmattan Kiadó, 386. p.
- (45) Miért nem lettem luhmannita? In *Replika* 98, 2016. évi 3. szám, 91–104. p.
- (46) *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Budapest 2016, Osiris Kiadó, 700. p.